

О. В. Леонова, здобувач кафедри адміністративного права і процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН НАДРОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Статтю присвячено характеристиці основних нормативно-правових актів, що регулюють відносини надрокористування. Виявляються недоліки правового регулювання зазначених відносин та з'ясовуються шляхи гармонізації законодавства із сучасним станом використання надр в Україні.

Стаття посвячена характеристике основных нормативно-правовых актов, которые регулируют отношения недропользования. Выявляются недостатки правового регулирования указанных отношений и определяются пути гармонизации законодательства и современного состояния использования недр в Украине.

The scientific article is devoted to the characteristics of the main normative legal acts which regulate the relations of using mineral resources. The shortcomings of the legal regulation of the relations mentioned above are defined and the ways of the law harmonization with the modern state of mineral resources using in Ukraine are shown.

Ключові слова. Законодавство про надрокористування, природні ресурси.

© **О. В. Леонова, 2010**

Вступ. В умовах розростання світової енергетичної кризи збільшується значення ефективного законодавчого регулювання раціонального використання природних ресурсів України. Корисні копалини належать до категорії ресурсів, які не відновлюються, видобування багатьох їх видів не компенсується приростом відкритих та розвіданих запасів. Невід'ємним наслідком надрокористування є погіршення екологічного стану промислових регіонів держави.

Актуальність теми обґрунтовується тим, що процес використання мінерально-сировинних ресурсів в Україні супроводжується виникненням та необхідністю розв'язання різних за масштабами та складністю проблем: економічних, політичних, екологічних, соціальних тощо. Вони можуть бути вирішені тільки за наявності сучасного законодавства, яке відповідає економічним реаліям України та міжнародним нормативно-правовим актам.

Постановка завдання. Предмет розгляду цієї статті – нормативно-правові акти, що регулюють відносини надрокористування в Україні, а також їх відповідність сучасному стану сфери використання надр.

Мета статті – проведення загальної характеристики законодавства України, яке регулює відносини надрокористування. Для досягнення поставленої мети автором визначені такі завдання, як з'ясування основних чинних нормативно-правових актів, що регулюють відносини надрокористування, їх характеристика, зіставлення з міжнародними нормами та виявлення невідповідності сучасному стану відносин у сфері використання надр.

Процес досягнення поставленої мети дослідження ускладнюється тим, що в Україні недостатньо вивчені питання правового регулювання відносин надрокористування. Правове регулювання надрокористування в юридичній літературі радянського періоду як правове забезпечення суспільних відносин з приводу розробки родовищ корисних копалин розглядали Н. Б. Мухітдінов, П. А. Манукян, М. Т. Осипов, В. П. Балезін, Ю. А. Чешенко, А. М. Бибочкін. Відносини надрокористування як ширше коло відносин, ніж гірничі, розглядали (Г. С. Башмаков, Ю. О. Вовк, В. В. Петров, Л. О. Заславська, І. В. Павлов, Л. М. Мороз.

Сучасними вітчизняними науковцями розглядалися лише окремі її аспекти, а саме: правове регулювання припинення права надрокористування в Україні (Хохлова І.); правові засади екологічного контролю за використанням та охороною надр (Грицан О.); правове регулювання геологічного вивчення надр (Філатова В.); правове регулювання використання та охорони надр (Шем'яков О.); правові засади гірничої концесії (Медведева Н.); державне управління використанням мінерально-сировинних ресурсів України (Боковикова Ю.).

Прикладами наукових праць у сфері правового регулювання відносин надрокористування в країнах СНД є такі: “Правовое обеспечение государственного регулирования недропользования” (Гудков С.); “Правовое регулирование недропользования в республике Казахстан” (Жусупов С.); “Административно-правовое регулирование недропользования в Российской Федерации” (Волков О.) та ін. Однак у вітчизняній юридичній науці в останні десятиріччя спеціальних досліджень щодо проблем правового регулювання адміністративно-правових відносин у сфері надрокористування не проводилось.

Результати дослідження. На сучасному етапі розвитку вітчизняного законодавства про надра правове регулювання відносин надрокористування здійснюється з метою забезпечення раціонального, комплексного

використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорони надр, гарантування під час користування надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охорона прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян.

Під надрокористуванням розуміється діяльність користувачів надрами, що передбачена та захищена законом і здійснюється на території України або на територіях, що підпадають під її юрисдикцію, спрямовану, відповідно до цільового призначення виду надрокористування, на використання корисних якостей конкретної ділянки надр для вивчення, розвідки, видобутку або використання іншим чином ресурсів, що в них містяться, включаючи корисні копалини [2, 68].

Виходячи з офіційного тлумачення поняття “законодавство”, під ним слід розуміти закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України [33]. Законодавство про надра та надрокористування перебуває у виключному віданні держави. Законодавство про надра та надрокористування складається з Кодексу України про надра (далі КУпН) [2], Модельного кодексу про надра та надрокористування для держав-учасниць СНД (далі – Модельний кодекс) [3], інших законів, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, декретів і постанов Кабінету Міністрів України, а також інших нормативно-правових актів міністерств, відомств, державних органів та органів місцевого самоврядування.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює адміністративні відносини у сфері надрокористування в Україні є КУпН [2]. Водночас Україна, будучи державою – учасницею СНД, зобов’язана при врегулюванні відносин надрокористування дотримуватися і Модельного кодексу [3]. Відповідно до цього міжнародного документа відносинами, які регулюються законодавством про надра та надрокористування, є відносини, що виникають з приводу використання й охорони надр, порядку здійснення державного управління та регулювання у сфері використання й охорони надр, особливостей виникнення, здійснення та припинення прав на ділянки надр, а також правового становища надрокористування та їх господарської діяльності, питання володіння, користування та розпорядження надрами, а також інші відносини, пов’язані з використанням та охороною надр [5].

Виходячи з положень статті 2 КУпН предметом регулювання цього нормативного акта є гірничі відносини, що виникають з приводу забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорони надр, гарантування під час користування надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охорона прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян.

Гірничий закон України визначає гірничі відносини як правовідносини, пов’язані з використанням та охороною надр і врегульовані законами України та іншими нормативно-правовими актами [4, 1]. Спираючись на наведені вище визначення, діходимо висновку про однаковість змісту понять “гірничі відносини” та “відносини надрокористування” у вітчизняному законодавстві. Тому на законодавчому рівні, наприклад у ст. 1 КУпН, необхідно подати ці два визначення або закріпити їх ідентичність.

КУпН містить загальні норми і не конкретизує порядок отримання дозволів та особливості ведення господарської діяльності у сфері надрокористування. Важливу роль для врегулювання відносин надрокористування відіграють підзаконні нормативно-правові акти. Наприклад, постанови Кабінету Міністрів України: 1) визначають порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами [5; 6; 7]; 2) закріплюють порядок надання гірничих відводів [8]; 3) встановлюють нормативи плати за користування надрами як для видобутку різних видів корисних копалин так і з іншою метою [9–13]; 4) затверджують переліки корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення [14]; 5) встановлюють статус державних органів, що регулюють відносини надрокористування [15]; 6) закріплюють перелік органів, що мають право проводити ліцензування господарської діяльності, пов’язаної з використанням надр [16] тощо.

Укази Президента України визначають правовий статус уповноважених державних органів, що регулюють процес надрокористування, а також деталізують їх повноваження [17]. Президент України контролює використання природних ресурсів та підписує укази про підвищення ефективності державного управління у сфері використання природних ресурсів [18; 19].

Важливу роль для регулювання відносин надрокористування відіграють накази Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та інших державних органів. Так, нормативно-правовими актами цього рівня визначаються: форма спеціального дозволу на користування надрами [20]; порядок переоформлення спеціальних дозволів на користування надрами [21]; ліцензійні умови провадження господарської діяльності з пошуку (розвідки) корисних копалин [22]; ліцензійні умови провадження господарської діяльності з видобування корисних копалин із родовищ, що мають загальнодержавне значення [23]. Через складність відносин надрокористування при їх урегулюванні застосовуються також підзаконні нормативно-правові акти, прийняті декількома відомствами. Таким прикладом може бути спільний наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки, Міністерства праці та соціальної політики України, Державної податкової адміністрації України, Державного комітету України з геології та використання надр “Про затвердження Інструкції про порядок обчислення і справляння платежів за користування надрами для видобування корисних копалин” [24].

Акти законодавства про надра та надрокористування не мають зворотної сили і застосовуються до гірничих відносин, що виникли вже після набуття чинності нормативно-правовими актами, які їх регулюють. Якщо права користування ділянками надр виникли до набуття чинності законодавством про надра та надрокористування, що встановлюють інші права та обов'язки відповідних учасників гірничих відносин, то зберігається сила права та обов'язку, що була визначена відповідно до законодавства, яке було чинне раніше.

Законодавство про надра України перебуває в процесі становлення і ще не досконале. Спостерігаються пробіли, неузгодженість його норм; інколи цілкови́та відсутність сталого термінологічного інструментарію для законотворчої роботи заважає швидкому розв'язанню вищенаведених проблем [25]. На недосконалість законодавства, що регулює адміністративні відносини у сфері надрокористування, наголошує і голова Держпромгірнагляду. Він вказує на застарілість законодавчої бази у цій сфері. Зазначене призводить до того, що практично щороку змінюється порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами [26]. На нашу думку, всі користувачі надр та уповноважені державні органи повинні чітко розуміти правила отримання надр у користування, які мають бути стабільними й однаковими. На практиці ж виходить, що ліцензії видаються, а наступного року вилучаються. Враховуюче вищевикладене, підтримуємо пропозицію голови Держпромгірнагляду щодо необхідності прийняття нового Кодексу про надра, який би забезпечив відповідність вимогам сьогодення питання законодавчого регулювання у сфері надрокористування [26].

Одним із недоліків чинного законодавства є те, що в Кодексі про надра, який було прийнято ще в 1994 р., коли Україна тільки-но вийшла на самостійний шлях розвитку, закладені норми й вимоги, властиві радянській епосі, загальнодержавному принципу управління господарством. Однак за дванадцять останніх років відбулися кардинальні зміни в суспільстві, пройшла його структуризація. З'явився великий та малий бізнес, кожен з яких має свої особливості. Наприклад, у таких промислових монстрів, як "Мітал Стіл – Кривий Ріг" (колишня "Криворіжсталь"), ВАТ "Павлоградвугілля" та ВАТ "Запорізький залізорудний комбінат", бізнес більш капіталомісткий, унаслідок чого вища культура гірничого виробництва. Малі ж підприємства через брак коштів не завжди можуть дозволити собі в штаті навіть маркшейдера. А в законодавчих актах цю різницю не обумовлено [26].

Про недоліки чинного законодавства, що регулює відносини у сфері надрокористування та напрями їх усунення йдеться і в Указі Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 червня 2003 р. про невідкладні заходи щодо підвищення ефективності надрокористування в Україні" [27]. Цим нормативним актом передбачалось внесення змін до таких нормативних документів:

– Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення;

– Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення умов спеціального дозволу (ліцензії) на користування надрами, а також за незаконне видобування корисних копалин місцевого значення;

– Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" щодо узгодження переліку видів господарської діяльності у сфері надрокористування, що підлягають ліцензуванню, відповідно до Кодексу України про надра тощо.

У частині встановлення кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення правил використання надр вимоги Указу Президента були виконані. Так, Кримінальний Кодекс України містить ст. 240, що стосується сфери надрокористування, а саме "Порушення правил охорони або використання надр", яка передбачає кримінальну відповідальність за порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також за незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення [5].

Кодекс України про адміністративні правопорушення містить:

– ст. 47. "Порушення права державної власності на надра", яка встановлює відповідальність за самовільне користування надрами, укладення угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право власності на надра;

– ст. 57. "Порушення вимог щодо охорони надр", яка передбачає відповідальність за самовільну забудову площ залягання корисних копалин, невиконання правил охорони надр і вимог щодо охорони довкілля, будівель і споруд від шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами, знищення або пошкодження спостережних режимних свердловин на підземні води, а також маркшейдерських і геодезичних знаків; вибірково відробку багатих ділянок родовищ, яка призводить до необґрунтованих втрат балансових запасів корисних копалин, наднормативні втрати і наднормативне розубожування корисних копалин при видобуванні, псування родовищ корисних копалин та інші порушення вимог раціонального використання їх запасів; втрата маркшейдерської документації, невиконання вимог щодо приведення гірничих виробок і бурових свердловин, які ліквіднуються або консервуються, в стан, що забезпечує безпеку населення, а також вимог щодо збереження родовищ, гірничих виробок і бурових свердловин на час консервації; порушення особливих умов спеціального дозволу (ліцензії) на користування надрами, якщо це не пов'язано з отриманням доходу у великих розмірах;

– ст. 58. "Порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр" встановлює відповідальність за порушення правил і вимог проведення робіт з геологічного вивчення надр, яке може призвести чи призвело до недостовірної оцінки розвіданих запасів корисних копалин або умов для будівництва й експлуатації підприємств з видобування корисних копалин, а також підземних споруд, не

зв'язаних з видобуванням корисних копалин, втрата геологічної документації, дублікатів проб корисних копалин і керна, необхідних для подальшого геологічного вивчення надр і розробки родовищ [4].

На відміну від виконаних вимог указу Президента щодо встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності, Закон України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” [28], на наш погляд, ще потребує доопрацювання. Обґрунтуванням такої позиції є неповне відображення в цьому нормативному акті всіх видів користування надрами, що визначені у ст. 14 КУпН і для проведення яких, на нашу думку, потрібно отримати ліцензію. Закон України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” зобов'язує отримувати ліцензію лише для таких видів господарської діяльності: 1) пошук (розвідка) корисних копалин; 2) видобування корисних копалин із родовищ, що мають загальнодержавне значення та включені до Державного фонду родовищ корисних копалин; 3) видобуток дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення, напівдорогоцінного каміння; 4) проектування, технічне обслуговування, будівництво нових і реконструкція діючих систем видобування газу (метану), вугільних родовищ та окремих об'єктів інженерної інфраструктури, оцінка протиаварійного стану зазначених об'єктів.

Процес удосконалення законодавства, що регулює відносини надрокористування, відбувається постійно. На підтвердження цього після Указу Президента України від 6 червня 2003 р. № 485/2003 було прийнято Указ “Про заходи щодо забезпечення додержання законодавства у сфері надрокористування” від 05.07.2004 № 741/2004 [29]. Відповідно до цього нормативного акта передбачався розгляд Верховною Радою України законопроекту про внесення змін до: Земельного кодексу України щодо вдосконалення порядку надання земельних ділянок для потреб, пов'язаних з користуванням надрами, а також до Закону України “Про нафту і газ” щодо визначення поважних причин, за яких користувач нафтогазоносними надрами не в змозі розпочати користування нафтогазоносними надрами, а також встановлення в натуральних одиницях максимальних обсягів видобування нафти і газу під час геологічного вивчення нафтогазоносних надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ, тощо.

Висновки. Сучасна законодавча база, що регулює відносини у сфері надрокористування, безсистемна і не завжди узгоджується з іншими галузями права. Сучасне законодавство про надра України ще розвивається, через те йому притаманні такі риси, як непослідовність, незавершеність, деяка неузгодженість з іншими галузями права, відсутність чітких юридичних визначень та гарантій. Для усунення цих недоліків необхідна дійова правова база та системний підхід до вдосконалення механізму регулювання, управління та контролю за адміністративно-правовими відносинами у процесі використання й охорони надр.

Відповідно до Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2010 р. [30] розроблено ґрунтовний порядок розшуку та розробки різного виду корисних копалин, але механізм адміністративно-правового регулювання зазначених процесів існує в дуже узагальненому вигляді. Тому, на наш погляд, є нагальна потреба в доопрацюванні зазначеної програми з метою деталізації питань та напрямів, відповідно до яких необхідно внести зміни до чинних нормативно-правових актів у галузі регулювання використання надр. Пропонуємо виділити напрями вдосконалення чинного законодавства, що регулює відносини надрокористування, шляхом розробки та прийняття таких нормативних документів: 1) нової редакції Кодексу України про надра з урахуванням сучасної економічної ситуації; 2) законів про використання окремих груп корисних копалин; 3) положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Державну геологічну службу та Держпромгірнагляд; 4) змін до чинних норм Кодексу України про адміністративні правопорушення (ст. 47, 57, 58), а також нових норм щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення умов спеціального дозволу (ліцензії) на користування надрами, а також за незаконне видобування корисних копалин місцевого значення; 5) спрощення порядку отримання спеціальних дозволів, гірничих відводів та ліцензій для проведення господарської діяльності, що пов'язана з використанням надр; 6) удосконалення процесуального законодавства щодо судового розгляду адміністративних правопорушень у сфері надрокористування; 7) пропозицій щодо внесення змін до інвестиційного законодавства України для покращання правового регулювання режиму сприяння розвитку використання надр з використанням іноземних коштів; 8) змін до Положення про Державний геологічний контроль України; 9) законодавства про оподаткування розвідки та видобутку корисних копалин зі встановленням пільгових ставок для розробки низькорентабельних та виснажених родовищ; 10) змін до Земельного Кодексу України про впровадження спрощеного порядку надання земельних ділянок для потреб, пов'язаних з користуванням надрами і видобуванням корисних копалин тощо.

Література

1. Гудков С. В. Правовое обеспечение государственного регулирования недропользования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Гудков Сергей Викторович. – Москва, 2005. – 234 с.
2. Про надра : Кодекс України від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 36. – Ст. 340.
3. Модельный кодекс о недрах и недропользовании для государств – участников СНГ : Постановление № 20-8 от 7 декабря 2002 г. – Принят на двадцатом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ.
4. Гірничий закон України від 6 жовтня 1999 р. № 1127-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 50. – Ст. 433.

5. Порядок надання у 2009 році спеціальних дозволів на користування надрами : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 608 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Порядок проведення у 2008 році аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2008 р. № 525 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Про затвердження Порядку та загальних умов проведення конкурсів на отримання спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами : Постанова Кабінету Міністрів України від від 17 вересня 2003 р. № 1475 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Про затвердження Положення про порядок надання гірничих відводів : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
9. Про затвердження диференційованих нормативів плати за користування надрами для видобування уранової руди : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2003 № 1847 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
10. Про затвердження диференційованих нормативів плати за користування надрами для видобування бурштинової, титанової та титано-цирконієвої руди : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 № 222 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
11. Про затвердження диференційованих нормативів плати за користування надрами для видобування золоторудної (золото-поліметалічної) сировини : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2001 № 822 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
12. Про затвердження нормативів плати за користування надрами для видобування мінеральних підземних вод : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2000 № 456 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
13. Про плату за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.11.2000 № 1682 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
14. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 р. № 827 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
15. Про затвердження Положення про Державний комітет з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2006 р. № 1640 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
16. Про затвердження переліку органів ліцензування : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2000 р. № 1698 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
17. Про Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України : Указ Президента України від 27 грудня 2005 р. № 1842/2005.
18. Питання Міністерства екології та природних ресурсів України : Указ Президента України від 29 травня 2000 р. № 724/2000// [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
19. Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів : Указ Президента України 15 вересня 2003 р. № 1039/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
20. Про затвердження форми спеціального дозволу на користування надрами : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 13.07.2009 № 372 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
21. Про затвердження Порядку переоформлення спеціальних дозволів на користування надрами : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 27.11.2009 № 637 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
22. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з пошуку (розвідки) корисних копалин : наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 13.02.2001 № 31/51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
23. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з видобування корисних копалин із родовищ, що мають загальнодержавне значення та включені до Державного фонду родовищ корисних копалин : наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 31.07.2007 № 107/370 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
24. Про затвердження Інструкції про порядок обчислення і справляння платежів за користування надрами для видобування корисних копалин : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки, Міністерства праці та соціальної політики України, Державної податкової адміністрації України, Державного комітету України з геології та використання надр № 207/472/51/157 від 30.12.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
25. Макаренко О. Ю. Юридичне визначення надр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : padra.kiev.ua/node/5
26. Інтерв'ю голови Держпромгірнагляду Михайла Саварина про проблеми надрокористування в Україні : прес-служба Держпромгірнагляду [Електронний ресурс]. – 27.04.2006.

27. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 червня 2003 року про невідкладні заходи щодо підвищення ефективності надрокористування в Україні : Указ Президента України від 6 червня 2003 р. № 485/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

28. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 1 червня 2000 р. № 1775-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2000. – № 36. – Ст. 299.

29. Про заходи щодо забезпечення додержання законодавства у сфері надрокористування : Указ Президента України від 05.07.2004 № 741/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

30. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2010 року : Закон України від 22 лютого 2006 р. № 3458-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 28. – Ст. 241.